

Együttélési modellek Erdélyben

Nagyon sok kultúra- és társadalomkutató a kisebbségek életét, együttélését csak felülnézetből vizsgálta, „ünnepi” eseményeit makroszinten elemezte és értelmezte. Azok a *bennszülött* személyek, akik mindennapjaikat multietnikus közegben élik meg, jóval gyakorlatiasabban viszonyulnak életükhöz, sorsukhoz és etnikai környezetükhöz.

Miközben a falusi közösségek napjainkban rendre szétesnek, éppen a felgyorsult modernizáció és az egyre kiteljesedő individualizáció hatására, a rurális településekben élő egyének is individuusként tervezik és alkotják meg életpályájukat. Természetes számukra, hogy a modernizációs folyamatokkal összekapcsolódó életminták a többség közvetítésével jutnak el hozzájuk.¹

A kultúra és a társadalom kutatói csak a 20. század második felében fedezték fel az egyének és a közösségek *kis* életét, s e paradigmaváltás hatására tanulmányaikban jelentős mértékben felértékelődött az egyén és tapasztalata, hétköznapi cselekvésminta-készlete, szocializációja és életvilága. A hétköznapiság iránti érdeklődés az 1980-as évektől kezdődően már fokozottabban bontakozott ki, s azóta elsősorban antropológusok, mikrotörténészek, néprajzosok és szociológusok foglalkoztak intenzívebben annak elemzésével és értelmezésével. Számos kutató úgy vélte, hogy az emberek mindennapos gondolataiban és cselekedeteiben jobban tetten lehet érni, meg lehet ragadni a nagyobb változások csíráit, mozgatórugóit és természetét.²

A 20. század második felében kibontakozott modernizáció hatására egyszerre vált fontossá és láthatóvá az egyén meg környezete, amikor az ego rendszerint önmagát és közvetlen valóságát hasznosítja mintaként tágabb életvilágának megértéséhez.³ A történeti antropológusok az utóbbi évtizedekben leginkább írott források segítségével keresték a választ arra, hogy egy adott korban és helyen *hogyan gyűrték le eleink a mindennapokat*, milyen személyes kapcsolatrendszer alakítottak ki *kicsiny világukban*, milyen alapvető túlélési stratégiákat működtettek különböző krízishelyzetekben vagy a szürke hétköznapi idején.⁴

Az egyének rendszerint olyan történetileg jól elrendezett életvilágokba születnek és szocializálódnak, melyeknek a pontosan kodifikált és normatív szabályai alapvetően megkönnyítik az abban való tájékozódást, cselekvést és „közlekedést”. Tehát egy adott közösség által felhalmozott sajátos tudás, világértelmezés és pontosan kidolgozott cselekvésminták alapvető biztonságot nyújtanak az embernek, ugyanakkor folyamatosan megteremtik az egyén társadalmi, kulturális környezetét és valóságát is. Nemcsak az ünnepi,

¹ Biczó 2000: 8.

² Frykman 1989: 70–71.

³ Frykman 1989: 71.

⁴ Burke 1991: 39–44, Darnton 1987: 125–168, Imhof 1992: 15–27.

hanem a hétköznapi cselekvések is minden közösségben jól meghatározott rendszerbe szerveződnek, kifejezik egy embercsoport alapvető értékrendjét, konkrét elképzeléseit arról, hogyan éljen és cselekedjen az őt körülvevő világban.⁵

Az erdélyi településekben élő, különböző ajkú (cigány, magyar, örmény, román, szász és zsidó) személyek, családok és közösségek életét is alapvetően meghatározza a szomszédságukban élők hétköznapi stratégiája, gazdasági, társadalmi, művelődési és vallásos élete. Az eddigi stúdiumok a kisebbségben élő erdélyi magyar közösségeket elsősorban etnikus mezőnyben, a makropolitikai események szintjén vizsgálták, legtöbbször felülnézetből értelmezték kapcsolatrendszerüket, nyelvhasználatuk és identitásuk alakulását. Ennek a megközelítésnek rendszerint az lett eredménye, hogy a kisebbségben, szórványban élő magyar személyek és családok sorsát olyan tehetetlen, kilátástalan és távlatvesztett világgként mutatták be, amelyben alapvetően megsérül az egyének személyi integritása.⁶ Az írott és a vizuális sajtó jelentős mértékben hozzájárult e *depravációs* jellegű kisebbségolvasat kialakulásához.^{7 8}

Tanulságosnak tartom egy oltszakadati gazda kijelentését, mely nemrég egy dél-erdélyi lutheránus szórványtalálkozón hangozott el: *Tiszteletes úr, minket ne képzeljenek handikápoknak, fogyatékosoknak! Mi olyan ép, egészséges emberek vagyunk, akik információk és kapcsolatok segítségével, saját két kezünkkel is meg tudjuk keresni családunk kenyerét becsületesen.*⁸ Ezért úgy vélem, hogy a kisebbségben élő személyek, családok hétköznapi kapcsolatrendszerének bemutatása jóval közelebb vihet minket világlátásuk, mentalitásuk, identitásuk és életstratégiájuk megértéséhez.

Egy kisebbségben élő csoport hétköznapi kapcsolatrendszerében is jelentős helyet foglalnak el a családi, rokon, szomszédsági, felekezeti, egyházi, művelődési, iskolai, társadalmi, gazdasági, lokális, regionális és etnikumközi viszonyok. A következőkben éppen azoknak a fokozatosan kialakított és folyamatosan változó rendezőelveknek a bemutatására tesszük a hangsúlyt, amelyek alapvetően meghatározzák mindennapi életüket és együttélési modelljeiket.

A gazdasági szférában működő hétköznapi kapcsolatok és érdekek alapvetően meghatározzák az erdélyi etnikai közösségek, valamint a többség és a kisebbség viszonyát is. A különböző etnikai csoportok a középkortól kezdődően itt eltérő ökológiai keretben éltek, mivel évszázadok során, természetes módon kialakult a közös környezet erőforrásainak hallgatolagos felosztása.

Az erdélyi tájak és a különböző etnikai csoportok közötti *munkamegosztás* árnyaltan reprezentálódott a nagyobb regionális kirakodóvásárookban. Például a Sebes-Körös folyó völgyében, a Feketetón megszervezett októberi országos vásárra a havason élő mócok elhozták faedényeiket, a máramarosi románok a gyapjúból készített csergéiket, a bihari magyarok gabonájukat, a járai és a körösrévi magyar fazekasok cserépedényeiket, a ci-

⁵ Hoppál 1984: 379–380, Verebélyi 2005: 33–34.

⁶ Biczó 2000: 4–6.

⁷ Szilágyi N. 1997a, 1997b.

⁸ Oltszakadát, 2001.

gányok rézedényeiket, a városi mesteremberek pedig kézműves portékáikkal érkeztek. Ugyanezzel a gyakorlattal találkozunk napjainkban Mócson, Mezőség vásáros központjában, vagy a Torockón, Szent Mihály napján megszervezett regionális vásárban is.⁹

A magyarok kezdetben különösen a nagyobb folyók menti síkvidékeket népesítették be és szállták meg Erdélyben, ahol növénytermesztéssel és nagyobb állatok tenyésztésével foglalkoztak.¹⁰ A szászok jelentős szerepet játszottak az erdélyi kézműves központok és a városi rendszer kialakításában, valamint a kereskedelem kibontakoztatásában. Falvaikban virágzó szőlőkultúrát honosítottak meg, de már viszonylag korán, a 19. század utolsó évtizedeiben rátértek az intenzívebb földművelésre, bevezették a vetésforgót, ipari növényeket termesztettek és főképpen télen különböző gazdatanfolyamokat szerveztek.¹¹ Az örmények fontos szerepet játszottak a kézműves ipar fejlődésében és a Kelet-Európából Nyugatra irányuló szarvasmarha-kereskedelem működtetésében.¹² A zsidó családok és közösségek szintén a kereskedelmi meg a pénzügyi életet határozták meg régiókban.¹³

Az erdélyi románok, egészen a polgárosodás kibontakozásáig, leginkább havasi juh-tenyésztéssel foglalkoztak térségünkben, majd később fokozatosan bekapcsolódtak a növénytermesztésbe és a kézműves életbe. Kisüzemeik a 19. század végétől fontos szerepet játszottak a bőr meg a gyapjú feldolgozásában is.¹⁴

Az Erdélybe betelepedett cigányok a 15. századtól egészen a második világháború végéig rendszerint a nagyobb etnikai közösségek által szabadon hagyott gazdasági és társadalmi résekbe illeszkedtek be, folyamatosan olyan tevékenységeket és szolgáltatásokat nyújtottak, amiket a többségiek már nem szívesen végeztek el. Például nyáron erdei gyógynövényeket, gyümölcsöket és gombát gyűjtögettek, télen pedig kosarat fontak, seprűt kötöttek, egyszerűbb faeszközöket készítettek. A 20. század elejétől pedig napszámoként részt vettek növények ápolásában és termények begyűjtésében. A szocialista korszakban már ők alkották az agrárium munkaerejének jelentős részét. Egy-egy erdélyi település szomszédságában rendszerint csak akkora közösségük alakult ki, ami nem borította fel a természetesen kialakított kapcsolatrendszert.

A különböző etnikai csoportok között olyan finom munkamegosztás, kiegészítő (komplementáris) jellegű gazdasági szimbiózis alakult ki Erdélyben, mely elsősorban a különböző természeti erőforrások sajátos kihasználásán alapult. Ennek is köszönhető, hogy rendszerint egyik csoport sem törekedett a másik közösség teljes fizikai megsemmisítésére vagy kiirtására, hiszen akkor éppen gazdasági partnerüket szüntették volna meg. Ez a különböző ökológiai források kiaknázásán alapuló gazdasági rendszer és sajátos munkamegosztás jelentősen hozzájárult a helybéli etnikai viszonyok stabilizálásához, hatékonyan összetartotta a helyi társadalmakat, ugyanakkor specifikus etnikai identitás-

⁹ Kós 1972: 33-35, Kós 1976: 326-379.

¹⁰ Kósa 1991.

¹¹ Binder 1982: 127-248, Binder-Kovács 1981, Dorner 1910.

¹² Kisbán 1992, Pál 1997.

¹³ Carmilly-Weinberger 1994: 75-80, Féder 2006: 427-524.

¹⁴ Kósa 1991.

tudat kialakítását és folyamatos újratermelését is elősegítette. Az ökológiai és a gazdasági szféra ilyen felosztása egészen 1918-ig eredményesen megakadályozta az azonos erőforrás megszerzésére irányuló szüntelen versengést, mely az etnikai határok folyamatos megsértésével járt volna.

Ez az organikusan kialakult gazdasági rendszer Erdélyben hirtelen felborult a 20. század idején, amikor a központi hatalom mesterségesen és erőszakkal megváltoztatta a tulajdonviszonyokat, gyökeresen átrendezte az alapvető erőforrásokhoz való jutást. Az első világháború utáni évtizedekben, majd közvetlenül a második világháborút követő években (államosítás, kollektivizálás) a különböző nemzetiségek már ugyanazokért az erőforrásokért versenyeztek. A gazdasági szférában megszületett érdekellentétek Erdélyben sok esetben etnicizálódtak, s alaposabban megterhelhették a különböző etnikai csoportok közötti hétköznapi viszonyrendszert is.

A sztálinista hatalom erőszakos eszközökkel fosztotta meg minden vagyonától, földjétől, eszközeitől, lakásától a falusi közösségek vagyonosabb, gazdasági és kulturális téren szintén mintaadó, kuláknak bélyegezett rétegét. Majd az 1962-es kollektivizálás során a gazdatársadalmat is megfosztotta létalapjától, földjétől, mely addig életének értelmet, státuszt és presztízst nyújtott. Ezek a rendelkezések végül is azt eredményezték, hogy a gazdasági és a politikai hatalom a többség kezében összpontosult, míg a kisebbségek fokozatosan kiszorultak a források elosztásából, kezeléséből, tehát a gazdasági életben alárendelt réteggé váltak. Ezt a folyamatot csak tovább mélyítette az 1960-as évek végétől kibontakozó, erőszakos és mesterséges iparosítás.¹⁵

A második világháborút követő radikális gazdasági, társadalmi és politikai változások sok településben hatékonyan elősegítették az erdélyi cigány családok integrációját és adaptációját. Az 1989-es rendszerváltozást kísérő gyökeres tulajdonjogi, társadalmi és politikai változások sodrásában már nagyon sok közösségük leszakadt a modernizációs folyamatokról.¹⁶

A különböző nyelvű, felekezetű személyek, családok és közösségek (az etnikailag vegyes falvak és vidékek többségében) rendszerint diszkréten *elkülönültek* egymástól. Az erdélyi településekben készített etnikus térképek azt mutatják, hogy mindegyik csoport előnyben részesítette az etnikailag homogén falurészeket meg utcákat. Ez az elkülönülés megnyilvánult a profán és a szakrális tér felosztásában is: például természetesnek vélték, hogy vasárnap és ünnepek idején külön templomban imádkoznak, külön iskolába, művelődési házba, kocsmába járnak, külön sírkertbe temetkeznek stb. Egészen a polgárosodás kibontakozásáig alapvetően ez a józan elkülönülés jellemezte a különböző erdélyi etnikai közösségek egymás mellett élését. A vegyes települések etnikai térképei még napjainkban is ezt az elkülönülést tükrözik. Egészen a 20. század elejéig kedvelték és javallták az etnikailag, nyelvileg, felekezetileg és a kulturálisan egynemű családok kialakítását.¹⁷

¹⁵ Kristó 1999, Oláh 2001.

¹⁶ Kotics 1998: 134–138, Pozsony 1997: 2–4.

¹⁷ Pozsony 2003: 126–128, Pozsony–Szabó 2004: 31–34.

Az első világháborút követő évtizedekben, majd az 1962-es kollektivizálást követő időszakban ebben a gyakorlatban gyökeres változás következett be, mivel elsősorban a tömeges migráció miatt, a különböző ajkú, felekezeti, társadalmi csoportok közötti határok hirtelen elmozdultak és egybemosódtak. Az erdélyi falvakban első lépésként a felekezeti, majd a lokális, végül pedig az etnikai endogámiát oldották fel. Egy-egy település belső határainak egybemosódása azt is eredményezte, hogy a falvak, városok belterülete etnikailag, kulturálisan megszínesedett. Ezt a folyamatot csak tovább bonyolította, hogy a cigány családok láthatatlan gazdasága látványos anyagi gyarapodással járt a 20. század második felében, s a korábban féltve őrzött szakrális, centrális terekben telkeket vásároltak, s az újonnan megteremtett gazdagságukat pedig káprázatos villákkal reprezentálták.¹⁸

A 20. század második felében a korábbi társadalmi, felekezeti, etnikai határok tehát fokozatosan összemosódtak, átjárhatóbbakká váltak egy-egy településen belül is. Több faluban pedig azt figyeltük meg, hogy a két domináns etnikai csoport (románok és magyarok) közé gyakran cigányok telepedtek be, akik különösen az 1989-es romániai rendszerváltás utáni évtizedben jelentős anyagi és szellemi tőkére tettek szert, s az újonnan kiépített hatalmukat már a szimbolikus szférában (például politikában, egyházi életben, médiában) is reprezentálni óhajtják.¹⁹

A térszerkezetben is megnyilvánuló elkülönülésnek nemcsak gazdasági, foglalkozásbeli okai voltak, mivel az alapvető kulturális, egyházi, társadalmi, művelődési és mentális különbségek is elősegítették annak kialakulását és fennmaradását. Az erdélyi családok rendszerint felértékelték azt a területet, ahol közvetlen szomszédai, rokonai azonos nyelvet beszélnek, azonos kulturális minták szerint élnek.

A totalitárius hatalom 1945–1989 között tudatosan megpróbálkozott olyan tömeges eseményeket (például felvonulásokat, népgyűléseket, sport, kulturális vagy iskolai rendezvényeket stb.) szervezni, amelyekkel egy közös térbe közelíthette, gyűjthette volna össze a különböző nemzetiségű egyéneket. A *népi demokrácia* korszakában (1945–1956) ez pár éven át még sikerült, de különösen 1968 után, amikor hirtelen elmélyült Nicolae Ceaușescu nemzetiségek ellen irányuló intoleráns művelődési és iskolai politikája, ilyen közös eseményekre már nem kerülhetett sor.

Mivel a romániai központi hatalom az 1989-es változásokat követő évtizedben hallgatólagosan kivonult a művelődési és az ideológiai élet erőszakos irányításából, a különböző etnikai csoportok elit rétege annyira eltávolodott egymástól, hogy minimálisra csökkent a tömeges rendezvényeken való közös részvétel.

A legintenzívebb átjárási gyakorlatok főképpen a természetes szomszédsági, baráti vagy munkakapcsolatokból fakadnak. Etnikailag vegyes településekben a szomszédos kisgyermekes mindennapos találkozásai, közös játékkalimái régebben a szimmetrikus, újabbn már csak az asszimmetrikus kétnyelvűség kialakulását is elősegíthetik. Ugyanakkor azt is kiemeljük, hogy a különböző etnikai közösségekhez tartozó személyek mindig

¹⁸ Graf 2008.

¹⁹ Kemény 2000, Pozsony 2003: 135–137.

ebben a sajátos, multietnikus és multikulturális közegben építik, alakítják és működtetik saját egyéni identitásukat, tehát mindig a közeli másság tudatában definiálják, helyezik el önmagukat.

A szomszédsági kapcsolatok az erdélyi falvakban még a polgárosodás és a modernizáció kibontakozása után is erősek és intenzívek maradtak. Az egymás szomszédságában élő, különböző ajkú családok között általában napjainkban is szoros kapcsolatok működnek, melyek leggyakrabban kölcsönös segítségnyújtásban, intenzívebb kommunikációban, friss és konvertálható információk kicserélésében, megbeszélésében és értelmezésében finalizálódnak.

A természetes szomszédság, egy etnikailag vegyes településen belül, általában azt is eredményezi, hogy nagyon sok információval rendelkeznek a más ajkú, felekezetű, foglalkozású család életmódjával, kultúrájával és értékrendjével kapcsolatban. Egymást rendszerint meghívják a fontosabb családi eseményekre (például keresztelőre és esküvőre), haláleset alkalmával pedig invitálás nélkül elvárják a közvetlen tőzsomszédok segítségét. Az etnikailag vegyes településekben a tőzsomszédságból tehát nemcsak jogok, hanem alapvető emberi kötelességek is fakadnak. Ha egy szomszéd meghal, akkor hívás nélkül illik átmenni, kérés nélkül segíteni a bajba jutott családon. Ugyanez érvényesül lakodalom, keresztelő esetében is, amikor a más ajkú jó szomszédot illik meginvitálni a jelentősebb családi eseményre.

Mindezek a szoros lokális kapcsolatok a hétköznapok szintjén azt is eredményezik, hogy megismerik, természetesnek vélik, elfogadják a szomszéd kultúráját, annak jellegzetes, saját életükből hiányzó elemeit számos esetben kipróbálják, kiértékelik, majd beépíthetik.²⁰

Az interetnikus kapcsolatok sajátos példáját jelenti az a gyakorlat, amikor a másik, szomszédos etnikai csoport specialistájának szolgáltatásait veszik igénybe, tehát gyakorlatilag „átjárnak” a másik kultúrába. Etnikailag vegyes településekben és kontaktzónákban a magyarok számára természetes és elfogadott, hogy betegség, lopás esetében igénybe veszik ortodox pópák, szerzetesek mágikus szolgáltatásait, akik a megszállott betegből kiűzik az „ördögöt”, a tulajdonukat megkárosító tolvaj ellen pedig fizetség ellenében „fekete misét” cerebrálnak. A román falusi közösségek rendszerint igénybe vették egy-egy jobb magyar kézműves (például asztalos, ács, kádár, szabó stb.) hétköznapi szolgáltatásait. A társadalmi kapcsolatháló szerkezetében tehát kiemelt szerepet játszanak a specialisták, a szomszédok, az azonos nemzedéki vagy társadalmi csoporthoz tartozók kooperációi.²¹

A térbeli közelség, különösen az erdélyi szórványközösségekben, azt is elősegíti, hogy mélyebben, részleteiben megismerik a velük együttélő család, közösség kultúrájának specifikus elemeit, eltérő értékrendjét. A saját életükből hiányzó elemet előbb kiértékelik, mérlegelik, majd, ha azt jónak találják és szélesebb körben be is fogadják, csak akkor építik be véglegesen a saját közösségi kultúra centrálisabb részeibe. Az erdélyi magyar

²⁰ Pozsony 2003: 128–131.

²¹ Czégényi 1999, Keszeg 1996.

szórványközösségekben napjainkban természetesnek vélik, hogy a belső kultúrából hiányzó elemet elsősorban a szomszédos kultúrából adaptálják. A dél-erdélyi magyarok, a szászoknál megismert kakaskivégző játékokat még napjainkban is éltetik, pedig az átadó közösség, vagyis a szászok, már rég távoztak Erdélyből. Ez a tavasszal, húsvétkor gyakorolt szokásesemény a 20. század második felében, a nacionalista, totalitárius hatalom szorításában, fontos etnikai eseménnyé, kimondottan magyar nemzeti ünneppé változott Oltszakadát és Apácán.²²

Az erdélyi magyar közösségek kultúrája napjainkban azért is színesebb, mint a homogén magyar területeken élőké, mivel a szomszédos románoktól és szászoktól folyamatosan adaptáltak újabb és újabb elemeket meg javukat. Például a Dél-Erdélyben található magyar közösségek (Hétfalu, Krizba, Barcaújfalu, Apáca, Oltszakadát, Halmágy, Kóbor stb.) népi építészetét, lakáskultúráját, viseletét, társadalom- és gazdaság szerkezetét erős szász hatás érte. Ezt a folyamatot az is elősegítette, hogy ezek a közösségek adminisztratív szempontból több évszázadon át az autonóm szász Királyföldhöz tartoztak. A 16. század közepén elsősorban a hitújítás lutheri szárnya terjedt el közösségeikben. A dél-erdélyi magyar szigetek lakossága a 19. század végén, vagyis a modern polgári nemzeti identitás és kultúra kiépítésének idején, már tudatosan eltávolodott a szász kultúra és társadalom vonzásától, s ez a disszimilációs folyamat csakhamar a korábban viselt „szászos” jellegű ünnepi, templomi öltözet „díszmagyarrá” való felcserélésében finalizálódott.²³

A román népi kultúra hatása napjainkban legintenzívebb a mezőségi meg a dél-erdélyi nyelvszigetekben, valamint az etnikailag vegyes településekben. Ez megnyilvánul a nyelvi elemek kölcsönzésében, de a hagyományos népi kultúra más területein is: például gasztronómiában, viseletben, néphitben, népzeneben, szokásokban, táncos folklórban, gazdálkodásban stb. A legtöbb magyar közösségben a 20. század második felében fokozatosan meghonosodtak a románság jellegzetes savanyú levesei és különböző puliszkaeledelei (például a bálmos). Egy-egy mezőségi falu tánczenéjében napjainkban szinte lehetetlen megkülönböztetni, szétválasztani a jellegzetesen magyar vagy román elemeket és rétegeket. Mivel a juhtartás évszázadokon át a románság hagyományos gazdasági ágazatának számított, az fokozatosan etnikus specifikummá vált Erdélyben. A mezőségi és a kalotaszegi magyar közösségek azonban rendre átvették a szomszédságukban élő románok specifikus tejesztási rendszerét, valamint az ahhoz szervesen kapcsolódó esztenatársaság Szent György napján szervezett tejbemérését is. Az utóbbi agrárrítus már nem található meg az etnikailag homogénebb Székelyföldön.²⁴

Napjainkban nagyon gyors akkulturáció zajlik az erdélyi falusi közösségekben is. A magyar nyelvhez kötődő orális, hagyományos népi kultúrának számos eleme, éppen a modernizáció és a globalizáció hatására, hirtelen elveszítette korábban játszott szerves funkcióját, sajátos jelentéseit, valamint etnikai identitást termelő szerepét. A tradicionális mintákat felváltó új kulturális elemek közösségeikben már rendszerint a román több-

²² Pozsony 1998: 190–192.

²³ Pozsony 1998.

²⁴ Szabó 2002.

ség közvetítésével, éppen a korábban domináns, magyar népi és nemzeti kultúra presztízsének rovására honosodnak meg.²⁵

A román és az angol nyelvű populáris kultúra, melyet napjainkban elsősorban a tévé közvetít felénk a gyors akulturáció során, egyre inkább felértékelődik a magyar fiatalok életében is. Ennek az új, nagyon népszerű közkultúrának azonban már egyáltalán nincs magyar identitást hordozó vagy képező szerepe. Azok az intézmények (iskola, egyház), amelyek továbbra is forgalmazni tudták volna a magyar nyelvre épülő kultúrát, fokozatosan kiszorultak a magyar közösségek mindennapi életéből. A tradicionális folklór elértéktelenedése majd eltűnése előbb csak felgyorsította az erdélyi magyar szórványközösségek gyors művelődési betagozódását, adaptálódását és integrációját a románságba, majd hatékonyan elősegítette a magyar személyek és családok etnikai asszimilációját is. Itt jegyezzük meg, hogy azok az egyének, akik részt vesznek az asszimilációs folyamatban, átmenetben, azok etnikai identitásuk felcserélését egyáltalán nem érzik tragédiának, mivel azt egy újabb egyensúlyállapot megteremtéseként élik meg.²⁶

Az a táncmozgalom, mely Magyarországon és Erdély nagyobb városaiban, egyetemi és kollégiumi közösségeiben az 1970-es években bontakozott ki, elsősorban a mezősegi és a dél-erdélyi magyar szórványközösségek, interetnikus hatásokban gazdag folklórájának tulajdonított szimbolikus jelentőséget. Míg a városban élő fiatal magyar értelmiségi réteg jelentős része napjainkig deklarálja a mezősegi folklór közösségformáló és identitást megerősítő szerepét, addig az ott élő magyar fiatalok körében ez a régies jellegű kultúra már teljesen értéktelen.²⁷

Az erdélyi falusi közösségek egészen a kollektivizálásig szigorúan elzárkóztak a vegyes házasságoktól. A román, magyar és cigány családok egyformán elítélték a különböző nyelvű, felekezetű, kultúrájú fiatalok párkapcsolatát.²⁸ Azonban a második világháborút kísérő intenzív térbeli mobilitások és exogám párkapcsolatok azt eredményezték, hogy egy-egy rokonságon belül már különböző nyelvű, felekezetű, kultúrájú, identitású családtagok élnek és találkoznak. Tehát a román nyelvű kommunikáció már nem csak az utcán, az iskolában, a kocsmában, üzletházban vagy a tanácsnál zajlik, mivel az fokozatosan belopakodott a privát, családi szférába is. Mindez azt is eredményezte, hogy egy-egy kisgyermek szocializációja során már két nyelvet, kultúrát, vallást, érték- és szokásrendet, mentális és kulturális mintákat is elsajátíthat. A multietnikus közegben felcseperedő fiatal saját identitását rendszerint a különböző ajkú, vallású, értékrendű rokonok, barátok, iskolások, szomszédok és falustársak közelében alakítja és építi. A magyar múlthoz, kultúrához, emlékünnepekhez és helyekhez fűződő kapcsolatát, búvópatakszerű identitását, annak reprezentációját legtöbbször már nem is vállalja nyíltan vagy határozottabban, mivel azt rendszerint értelmiségiekre, lelkészekre vagy éppen pedagógusokra hárítja.²⁹

²⁵ Biczó 2000.: 8.

²⁶ Komoróczy 1995.

²⁷ Könczei Á.–Könczei Cs. 2004.

²⁸ Mirk 1999.

²⁹ Feischmidt 1994.

Azonban identitástudatának szerkezetében továbbra is fontos szerepet játszik a lokális identitás, a helyi ismert falusi életvilághoz való tartozás.

A modernizációt és a globalizációt kísérő jelenségek (például individualizáció, közösségek és történelmi egyházak szétesése, térszűkítése) sajátos módon hatnak az erdélyi nemzetiségek vallásos hitéletére is. Míg a 20. század elejéig egy-egy etnikai közösség felekezeti rendszerint zárt, kompakt, összefüggő csoportot alkotott, a polgárosodás és a migráció hatására kibontakozó individualizáció közösségükben is elősegítette az egyéni, szabad életpályaépítést. A neoprotestáns közösségek elterjedése az etnikailag homogén csoportok hitéletét, világképét, társas kapcsolatait, életmódját és értékrendjét is gyökeresen átstruktúrálta, de a kisebbségek esetében az legtöbbször összekapcsolódott román nyelvű vallásos csoportokba való integrálódással is. Ha a szülők betagozódnak egy-egy ilyen román nyelvű vallásos közösségbe, akkor az maga után vonja gyermekeik kapcsolatrendszerének gyökeresebb átrendeződését, befolyásolhatja és behatárolhatja párválasztásukat is.

Az ilyen multietnikus településekben (elsősorban a hétköznapok alatt kibontakozó gazdasági meg szomszédosági kapcsolatok révén, vagy éppen utcán, üzletben, kocsmában, községházán, postán) számtalan találkozási alkalom kínálkozik a nyilvános térben való találkozásra is. Ezek az események azonban legtöbbször rövid idő alatt zajlanak, ritualizáltak, szerkezetük jól begyakorolt sémára épül.³⁰ Ezeket a találkozásokat általában a tolerancia és a kölcsönös tisztelet jellemzi.

Mindegyik csoport természetesnek tartja, hogy szomszédja otthon, saját családjá körében más nyelven beszél, más templomba jár, más szokásai vannak. Amikor az ortodox románok és magyarok húsvéti ünnepe (éppen az eltérő kalendáriumi rend miatt) nem esik ugyanarra az időpontra, érzékenyen vigyáznak arra, hogy zajosabb munkával ne zavarják meg a szomszédos család ünnepét. A legtöbb vegyes településben ilyenkor ők is félünneplőbe öltöznek, s rendszerint pihenéssel, szomszédolással és beszélgetéssel töltik a napot.

Az etnikailag vegyes zónákban, településekben és falurészekben mindig természetes volt a jelképes vagy a reális vetélkedés.³¹ A rivalizációnak számtalan szimbolikus formáját lehet tapasztalni az erdélyi településekben is. Míg a magyarság 1867–1920 között az erdélyi városokban és falvakban elsősorban magyar jellegű történelmi emlékhelyeket alakított ki, addig a románság közvetlenül az első világháború után éppen a települések gazdasági, szakrális és adminisztratív centrumában akarta reprezentálni újabb státuszát impozáns ortodox keresztek állításával és új templomok felépítésével.

³⁰ Bíró–Gagyí 1996: 67–76.

³¹ Például a Bolgárszegen (Scheii Braşovului) lakó fiatal román legények csoportjai a tavaszi Juni-ünnepség keretében lóháton, pisztolyokkal lövöldözve jelképesen minden évben megrohamozták a szász város falait és annak ilyenkor bezárt kapuit. Közösségükben a következő hiedelem élt: ha be tudnak törni a falakkal körül kerített városba, és a piactéren álló városházát háromszor körül lovagolják, akkor Brassó a románoké lesz. A 19. század végén a román legényeknek sikerült kétszer a tanácsházat megkerülni, de a harmadik kört már egy ór megakadályozta. A helybéli szászok a város elvesztésének rituális „előjátékaként” értékelték az eseményt. Lásd Muşlea 1972: 68.

Amíg a két világháború közötti korszakban a szakrális terek megkettőződése és hallgatólagos megosztása, etnicizálódása történt, addig a második világháború után a szimbolikus térfoglalásnak is számtalan példája zajlott. Míg a magyar közösségek 1968 és 1990 után kulturális hagyományait reprezentálták különböző emlékművekkel meg szobrokkal, addig a románok történelmi kontinuitásukat szimbolizálták.³²

A cigány elit képviselői a 20. század utolsó évtizedeitől kezdődően már nagyon sok erdélyi település centrumában átrendezték a korábban bipoláris jellegű reprezentációt, mivel ott elsősorban impozáns és túldíszített villáikkal, házaikkal akarják jelezni anyagi felemelkedésüket.

Az erdélyi etnikumok között élesebb konfrontációra, konfliktusokra elsősorban csak akkor került sor, amikor a régióban gyökeresen megváltoztak a politikai, társadalmi és gazdasági viszonyok, s hatásukra a materiális meg szimbolikus javak újra felosztásra kerültek. Szerinte Erdélyben ilyen események történtek az 1848-as magyar polgári forradalom és szabadságharc idején, az 1918-as trianoni békeszerződés, az 1940-es bécsi döntés, a román hatalom 1944-es visszatérése, és közvetlenül az 1989-es rendszerváltás után.

A különböző erdélyi etnikumok közötti rivalizálás az 1990-es évek közepétől fokozatosan átrendeződött. Ha a rendszerváltás után mindegyik csoport elsősorban a szimbolikus szférában próbált előnyös pozíciókat megszerezni és megteremteni, addig napjainkban egyre inkább a gazdasági hatalom csendes megszerzése, kiépítése, hosszú távú megerősítése az igazi tét.³³

Míg 1989-ig csak a többségi magyarok és románok közt folyt versengés a materiális és a szimbolikus javak megszerzéséért, addig napjainkban a cigány elit réteg határozott színre lépése is megfigyelhető, mely kitartó külföldi vendégmunkával, jellegzetes házaló kereskedelemmel, kiváló csoporton belüli kommunikációval meg információcserével, jó családi munkaszervezéssel, egyfajta láthatatlan gazdasággal, viszonylag rövid idő alatt, látványos módon, jelentős tőkét tudott megszerezni.

A két domináns etnikai csoport közé beékelődött harmadik (ütköző) csoport, nagyon sok erdélyi településben gyökeresen átrendezte a korábbi román-magyar viszonyt is. Mivel mindkettő fenyegetve érzi saját gazdasági és szimbolikus hatalmát, hallgatólagosan összefognak, hogy e harmadik csoportot csendre kizorítsák az elérhető tárgyi és szimbolikus javak piacáról, elszigeteljék, marginalizálják az erdélyi társadalmon belül.

³² Lásd Gagyi 1996.

³³ Tánzos 1998.

Szakirodalom

BICZÓ Gábor

2000 Megjegyzések Vetési László: Szórványstratégia - nemzetstratégia című tanulmányához. *Magyar Kisebbség* VI. (3) 3–15.

BINDER Pál

1982 *Közös múltunk*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

BINDER Pál – KOVÁCH Géza

1981 *A céhes élet Erdélyben*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest

BÍRÓ A. Zoltán – GAGYI József

1996 Román–magyar interetnikus kapcsolatok. In: GAGYI József (szerk.): *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja–Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda, 45–111.

BURKE, Peter

1991 *Népi kultúra a kora újkori Európában*. Századvég Kiadó–Hajnal István Kör, Budapest

CARMILLY – WEINBERGER, Moshe

1994 *Istoria evreilor din Transilvania (1623–1944)*. Editura Enciclopedică, București

CZÉGÉNYI Dóra

1999 Magyar–román interetnikus kapcsolatok vallási vetületei. In: BORBÉLY Éva – CZÉGÉNYI Dóra (szerk.): *Változó társadalom*. (Krizsa Könyvek, 1.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, 29–43.

DARNTON, Robert

1987 *Lúdanyó meséi. A nagy macskamészárlás. Két epizód a francia kultúrhistoria köréből*. Akadémiai Kiadó, Budapest

DORNER Béla

1910 *Az erdélyi szászok mezőgazdasága*. Győr

FÉDER Zoltán

2006 *Zsidók Háromszéken. Történelmi adat- és szöveggyűjtemény 1690–2004*. Charta Könyvkiadó, Sepsiszentgyörgy

FEISCHMIDT Margit

1994 Etnicitás és helyi intézmények. Jegyzetek egy mezősegi faluról. *Regio* V. (3) 119–128.

FRYKMAN, Jonas

1989 A mindennapi élet, mint a kutatás tárgya a svéd etnológiában. *Ethnographia* 100. (1–4) 68–79.

GAGYI József (szerk.)

1996 *Egy más mellett élés. A magyar–román, magyar–cigány kapcsolatokról*. KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja– Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda GRAF Rudolf

2008 *Palatele țigănești. Arhitectură și cultură*. (Studii de atelier, 9/2008.) Institutul pentru Studiarea Problemelor Minorităților Naționale, Cluj-Napoca

HOPPÁL Mihály

1984 Életmodellek – kulturális paradigmák. In: HOPPÁL Mihály – SZECSKÓ Tamás (szerk.): *Életmód: modellek és minták*. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 374–390.

IIMHOF, E. Artur

1992 *Elveszített világok. Hogyan gyúrták le eleink a mindennapokat és miért boldogunk mi ezzel oly nehezen...* Akadémiai Kiadó, Budapest

KEMÉNY István

2000 *A román/cigányok és a láthatatlan gazdaság*. Osiris Kiadó-MTA Kisebbségkutató Műhely, Budapest

KESZEG Vilmos

1996 A román pap és hiedelmköre a mezősegi folklórban. *Ethnographia* CVII. (1–2) 355–369.

2000 Szórványsors a történetekben. *Erdélyi Múzeum* LXII. (3–4) 159–163.

KISBÁN Eszter

1992 Örmények: ételek, jelképek Erdélyben és Magyarországon. *Ethnographia* 103. (1–2) 1–27.

KOMORÓCZI Géza

1995 Meddig él egy nemzet. In: Uő: *Bezárkózás a nemzeti hagyományba*. Osiris Kiadó, Budapest, 279–312.

KÓS Károly

1972 Az árucsere néprajza. In: Uő: *Népélet és néphagyomány*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 9–51.

1976 Vásárok és vidékek (1947–1962). In: Uő: *Tájak, falvak, hagyományok*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 326–379.

KÓSA László

1990 *Paraszti polgárosulás és népi kultúra táji megoszlása Magyarországon (1880–1920)*. Néprajzi Tanszék, Debrecen

1991 Erdély néprajza. *Ethnographia* 102. (3–4) 197–211.

KOTICS József

1998 Magyar – román – cigány együttélés Zabolán. *Néprajzi Látóhatár* VII. (3–4) 134–138.

KÖNCZEI Ádám – KÖNCZEI Csongor

2004 *Táncházt. írások az erdélyi táncházt vonzásoköréből*. (Kriza Könyvek, 24.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

KRISTÓ Tibor (szerk.)

1999 *Kuláksors. Székely kulákok történetei*. Státus Könyvkiadó, Csíkszereda

MIRK Szidónia

1999 Román–magyar vegyes házasságok Zabolán. In: POZSONY Ferenc – ANGHEL Remus Gabriel (red.): *Modele de conviețuire în Ardeal. Zăbala*. Asociația Etnografică Kriya János, Cluj, 53–70.

MUȘLEA, Ion

1972 *Cercetări etnografice și de folclor* II. Editura Minerva, București

OLÁH Sándor

2001 *Csendes csatatér. Kollektivizálás és túlélési stratégiák a két Homoród mentén (1949–1962)*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

PÁL Judit

1997 Az erdélyi örmény népesség számának alakulása és szerkezete a 18. században. *Erdélyi Múzeum* LIX. (1–2) 104–120.

POZSONY Ferenc

1997 Változások az erdélyi cigánytársadalom életében. *Keresztény Szó* VIII. (4) 2–4.

1998 *Szól a kakas már. Szász hatás az erdélyi magyar jeles napi szokásokban*. Pro-Print Könyvkiadó, Csíkszereda

2003 Magyarok, románok és cigányok a háromszéki Zabolán. In: BAKÓ Boglárka (szerk.): *Lokális világok. Együttélés a Kárpát-medencében*. MTA Társadalomkutató Központ, Budapest, 109–138.

POZSONY Ferenc – SZABÓ Á. Töhötöm (szerk.)

2004 *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 12. Anyakönyves vizsgálatok erdélyi településeken*. Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZABÓ Á. Töhötöm

2002 *Közösség és intézmény. Stratégiák a lónai hagyományos gazdálkodásban*. (Kriza Könyvek, 11.) Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár

SZILÁGYI N. Sándor

1997a A szórványmagyarság: probléma vagy ürügy? *Romániai Magyar Szó*. jan. 29, febr. 12.

1997b Szórványok és „műsorszórványok” avagy egy beszédmód kritikája. *Romániai Magyar Szó*. máj. 7.

TÁNCZOS Vilmos

1998 Kettős hatalmi szerkezet a Székelyföldön. *Magyar Kisebbség* 2. (12) 339–364.

VEREBÉLYI Kincső

2005 *Minden napok, jeles napok. Hétköznapok és ünnepek a népszokások tükrében*. Timp Kiadó, Budapest